

Kierkegaard en de riooljournalistiek

Filosofie 5 (2):26 - 29, 1995-1996

Drs. Wim R.Scholten

Kierkegaard had de gewoonte om geleerde inzichten tegelijk ook speels te formuleren.

Zo schreef hij ooit de volgende parabel, die nog niets aan actualiteit heeft ingeboet:

“Eens waren er mensen die in God geloofden. Ze wisten toen ook dat alle mensen voor God gelijk zijn; natuurlijk waren zij ook verschillend. Maar ze beseften dat de gelijkheid voor God groter was dan hun onderlinge verschillen. Maar toen gebeurde het dat de mensen ophielden met in God te geloven. Ze zeiden dat Hij dood was. Toch konden ze Hem niet vergeten. Omdat ze niet meer in God geloofden was het alsof, met God, ook de gelijkheid was gestorven. Daarom probeerden de mensen de gelijkheid weer tot leven te krijgen. Maar Gods dood betekende nog niet dat de mensen nu zelf goden waren geworden. Daarom konden zij die dode gelijkheid niet weer tot leven brengen. Toch konden ze in elk geval proberen om de verschillen te doden. En daar begonnen zij toen mee. Telkens als zij een verschil ontdekten benoemden ze een commissie die moest dan uitzoeken hoe ze dat verschil uit de wereld kregen. Maar nog was het ene niet weggewerkt of hun oog viel alweer op een nieuw verschil. Er kwam geen eind aan. Het verschil tussen rijk en arm konden ze wel wat gladstrijken; want geld is tenslotte iets dat de mens zelf heeft uitgevonden. Maar van vele andere verschillen gaat dat niet op, zoals van dat tussen man en vrouw, sterken en zwakken, verstandigen en minder verstandigen of dat tussen kleinen en groten. Men kon van mannen geen vrouwen maken, hoewel het soms aardig gelukte mannen ertoe te bewegen op te houden man te zijn. Ook kon men van vrouwen geen mannen maken, maar men probeerde haar zover te krijgen op te houden vrouw te zijn. Het gelukte echter niet om van zwakken sterken te maken of van dommen verstandige mensen. Daarom probeerde men om de verstandigen dommer te maken en de sterken zwakker. Want al waren de mensen geen goden: men kon toch wel voorschrijven dat niemand iets mocht wezen wat niet alle anderen ook konden zijn. Toch bleef het maar moeilijk om alle verschillen uit de wereld te krijgen. Uiteindelijk werden de mensen zo ijverig in het opsporen van verschillen, dat zij aan niets anders meer dachten. Het allerkleinste verschil trok direct aller aandacht en moest het als een koekoeksjong ontgelden, dat van alles de schuld kreeg. Kijk, dit werd nu het vreemde: hoe brandender de mensen naar gelijkheid verlangden, des te scherper kregen zij alleen maar oog voor de verschillen. Overall moest de gelijkheid heersen, maar alleen de verschillen spraken nog. En hoe meer zij gelijkheid bewerkten, des te meer schenen er alleen maar verschillen te bestaan. Steeds onwerkelijker werd de

gelijkheid en het enig-werkelijke was dat gehate verschil. Tenslotte waren er een paar die inzagen dat men, om de verschillen weg te werken, de mensen moest gaan uitroeien. Dat zou dan in naam van de gelijkheid gebeuren. Zo eindigde de poging om de gelijkheid -die tegelijk met God gestorven was- weer nieuw leven in te blazen”

Meesterlijk scherpzinnig stelt Kierkegaard hier zijn diagnose over de totale secularisatie. Het verhaal is op vele verhoudingen toepasselijk. Onder andere op die tussen religie en samenleving. Dat is niet verwonderlijk, want voor hem hangt alles samen met één grondovertuiging, te weten zijn geloof dat de mens door God geschapen is. Wie deze hypothese niet met Kierkegaard deelt, kan hem beter terzijde leggen, in plaats van zijn rijkdom te plunderen naar eigen 'post-moderne' behoeften in het kielzog van eigen huisgoden als Adorno, Derrida of de Franse feministen.

Nivellering

Men kan dit verhaal lezen met de bekende begrippenparen als oud en nieuw of rechts en links of conservatief tegenover revolutionair. Kierkegaard graaft echter veel dieper. Het ideaal van gelijkheid is voor hem wezenlijk een religieus probleem. En 'voorlopig' betekent 'het religieuze' dat een mens nog hartstochtelijk bekommerd is om het welzijn van zijn medemens. En naar zijn analyse is deze bewogenheid geperverteerd tot jaloezie. Niemand mag zich nog in zijn individuele eigenheid onderscheiden van alle anderen. Zo neemt een massaal conformisme de plaats in van het vroegere autoriteits-geloof. Een dergelijke visie suggereert wellicht dat Kierkegaard slechts stok-conservatief gebleven is. Dat is zeker waar tot 1848-52. Nadien is hij - politiek gezien- eerder een utopist of anarchist geworden, in die zin dat hij geen enkel heil verwacht van welke politieke inzet dan ook, zolang deze niet eerst de persoon respecteert in diens kinderlijk besef dat hij/zij een kind van God is.

Collectieve Jalouzie

De jaloezie is bij Kierkegaard geen louter individueel of moreel probleem: het is een alomvattende heimelijke, maar tegelijk onbewuste samenzwering. Omdat nu ieder een eigen mening moet hebben, maar tegelijk doodsbang is dat hij zich zal onderscheiden, vlucht hij in het louter-numerieke van massa en publiek. Kierkegaard ziet deze jaloezie dus primair als een sociopsychologisch probleem: 'Het is een gevangenis waarin het beloeren zowel het individu als heel de samenleving gevangen houdt. Maar tegelijk verhindert die spionage met alle macht dat iemand zou bemerken dat hij zelf de schuld heeft en niet tirannen, geheime politie, dominees of aristocraten. Het beginsel van deze jaloezie blijft dus voor de jaloerse mensen zorgvuldig verborgen. Het is dus onmogelijk om zelfs maar de vraag te stellen wie nu eigenlijk voor heel deze situatie verantwoordelijk is'. Het is dus een blind mechanisme, een abstracte macht, een totale scepsis, veroorzaakt door de nivellering. Wie deze

ketenen doorbreken wil, kan zich hoogstens gedragen als 'die passagier die zich krachtig met de rug tegen de leuning drukt, in de waan dat hij zo de trein tot stilstand zou kunnen brengen'. Het heeft daarom geen zin deze almacht te bestrijden. Hoogstens kan men zijn lot maar berustend aanvaarden.

De Korsaaraffaire

Twee voorvallen hebben het korte leven van Søren Kierkegaard (1813-1855) drastisch beïnvloed, te weten de breuk met zijn verloofde en zijn botsing met het boulevardblad 'De Korsaar'. Dit blad was opgezet naar het voorbeeld van het Parijse 'Charivari'. Het was de spreekbuis van vroege liberale agitatie, knap geredigeerd door M.A.Goldschmidt en onder andere Poul Ludvig Møller, destijds medestudent van Kierkegaard in diens wilde jaren. Vele redacteuren waren slechts stromannen die de gevangenisstraf uitzaten voor de hoofdredacteur wanneer deze weer eens met de justitie in aanraking was gekomen. Deze Møller bezat in Kopenhagen een kwalijke reputatie, vooral vanwege zijn avonturen met simpele dienstmeisjes. Als zodanig had hij deels model gestaan voor de figuur van 'Johannes de Verleider' in Kierkegaards eerste grote roman 'Het Een of het Ander' (1843). Nadat Møller in een recensie op Kierkegaards tweede roman 'Stadia op de levensweg' (1845) hem op een vrij infame manier had afgeschilderd als een 'lousy lover', was voor Kierkegaard de maat vol. Tot nu toe had 'De Korsaar' hem uit vrees en respect praktisch doodgezwegen. Nu repliceerde hij in 'Het Vaderland' met de provocerende vraag waarom 'een beroemd schrijver als hij nog nooit de eer te beurt gevallen was om ook eens in 'De Korsaar' besproken te worden'. Hij werd onmiddellijk, maanden aaneen, op zijn wenken bediend. Zulks vooral omdat men razend was, omdat Kierkegaard 'de erecode der anonimiteit' geschonden had door openlijk te schrijven dat Møller het kwade genie was achter 'De Korsaar'. In de loop van 1846 publiceerde het blad een stortvloed van satire op het uiterlijk van Kierkegaard; met dubieuze suggesties, onder andere van seksuele aard uit de pen van Møller en met karikaturen door de tekenaar Klastrup. Zo werd zijn bekende verschijning in de binnenstad van Kopenhagen het object van aller heimelijk gegrinnik. Zijn broekspijpen, haardracht, paraplu, zijn wankel gang, zijn kromme rug: alles werd publiekelijk vermaak. Zo raakte hij geheel afgesneden van de bron van zijn filosofie en mensenkennis: de straat. Er werd in 'De Korsaar' met geen woord gerept over zijn betekenis als schrijver: alles sloeg bij voorkeur op zijn lichamelijke gebreken. Deze ervaring, hoe anonieme pers een 'publieke opinie' kan scheppen uit het niets en eerlijk simpel volk kan manipuleren tot 'massa' heeft Kierkegaard blijvend en diepgaand beziggehouden. Zijn dagboeken tonen grote verbittering. In zijn notities generaliseert hij - naar ons huidige besef - veel te sterk over 'de dagbladpers' en 'de journalisten'. Daarbij dient men twee dingen te bedenken: a) het kwalitatief gebrek aan niveau van de (Deense) kranten van zijn dagen en b) zijn specifieke aandacht voor een geheel nieuw fenomeen: de riooljournalistiek. Het feit dat deze laatste

met 'Privé', 'Story', 'Weekend' enzovoort omvangrijker en kapitaalcrachtiger is dan ooit, bewijst -weer eens- hoe scherp Kierkegaard toekomstige ontwikkelingen in onze samenleving heeft voorzien.

Riooljournalistiek

Van professionalisering van de journalistiek kan er in Kierkegaards dagen in Denemarken nog geen sprake zijn. De volgende bloemlezing uit zijn dagboeknotities rond 1846-48, slaat dus uitsluitend op het genre van 'De Korsaar': 'Ze noemen zich graag 'journalisten'. Dat woord stamt van het Franse 'jour'. Ze konden zich beter vernoemen naar de nacht. Wij kennen 'nachtsjouwens', mensen die als eerzaam beroep 's nachts in de stad de toilettonnen ledigen. Dat zou een betere naam zijn voor deze 'journalisten'; immers ook zij slepen vuiligheid (Skidt) aan en storten die overdag uit over de mensen... 'Vroeger werd men voor de wilde dieren gegoid. Tegenwoordig bereiden 'journalisten' hun slachtoffer als het lekkerste hapje voor het vraatzuchtig publiek, te weten roddel, geleuter'... 'Met behulp van de ontaarding van de pers worden de mensen in vee veranderd. Een blad moet er allereerst voor zorgen een zo groot mogelijke verspreiding te krijgen. Zo zakt het steeds dieper af tot de 'smaak' van de lezers; als gevolg daarvan baggert het alleen maar vuiligheid op. Toch zijn er maar weinigen die deze leugenachtigheid van de pers doorzien. Nog minder mensen zullen de moed hebben om daartegen te protesteren. Want men gaat rechtstreeks een martelaarschap tegemoet, als men durft te protesteren tegen de mening van 'de meerderheid'... 'Mijn God, als een politieagent een klein vergrijp begaat schreeuwt heel het land onmiddellijk moord en brand; maar als een journalist zijn macht misbruikt (en die ligt wezenlijk in de kwantitatieve uitbreiding), dan kan men -en ook dat nog maar zelden hoogstens één man voor het gerecht dagen. En als men stelt dat hier ook de abonnees medeschuldig zijn, gaat de pers als een razende tekeer; allicht, want de verkoopcijfers lopen dan gevaar'... 'Men behoeft geen verbetering in de visie op de pers te verwachten, als men niet eerst weer juridisch vaststelt wat geoorloofd is en wat niet; eerst moet alle aandacht worden gericht op het ongeproportioneerde misbruik van het medium. Want het kwaad van de pers ligt hierin dat men het onbenullige opblaast tot het tienduizendvoudige.

Voor die kwantitatieve uitbreiding gebruikt Kierkegaard het volgende satirische beeld: 'Neem eens aan dat er op een schip maar één spreekbuis is en dat het koksmaatje zich daarvan meester heeft gemaakt. Dan blijft de kapitein niets anders over dan tevergeefs het laatste restantje van zijn schorre stem te gebruiken. Dan is de koksmaat spoedig heer en meester over het schip'. Elders gebruikt hij, eveneens voor die schaalvergroting hetzelfde beeld, dat hier welhaast als een profetisch visioen van de radio gelezen kan worden: 'Stel je eens voor dat iemand een instrument uitvindt, een kleine handige spreekbuis, met zoveel kracht dat het over het hele land te horen is. Zou de politie dat niet onmiddellijk moeten verbieden? En wel om te verhinderen dat heel de samenleving op een krankzinnige manier verstoord raakt, als zo iets ooit in gebruik zou raken?'

Reeds deze kleine bloemlezing uit zijn dagboeken rond 1846 - 48 toont aan hoe Kierkegaard 'de journalisten' van 'De Korsaar' kwalificeerde -en tegelijk hoe actueel deze typering nog past op wat wij in onze dagen kennen aan 'zondagsbladen' in onze westerse 'beschaving'.